

så de blir en central del i människors förkroppsligade delaktighet i sin omgivning.

I epilogen lyfter Skott fram och diskuterar bokens tre teman etnografi, hermeneutik och dramapedagogik i form av etnografiskt drama och hur vården kan dra nytta av dessa perspektiv för att utveckla sin praktiska verksamhet. Därmed försöker också Skott definiera etnografins samhällsnytta, vilket inte minst blir tydligt när hon skriver: ”Att göra en enkel deltagande observation, skriva ner den, och sedan diskutera den med andra ger en insikt långt utöver teoretisk metodlära” (s. 237). Därmed kan man säga att bokens författare vill något annat med den etnografiska metoden än det vi vanligtvis är vana vid; alltså en metod som vi använder för att producera vetenskap och som lärs ut och används vid universiteten. Boken kan därför också läsas som ett exempel på hur dagens etnografer försöker hitta nya användningsområden för metoden. Författarna diskuterar inte denna omvandling explicit och jag ska därför avslutningsvis lyfta några centrala frågor som jag tycker boken lämnar läsaren med.

I artikeln ”Rendering Culture and Multi-Targeted Ethnography” lyfter Tom O’Dell och Robert Willim fram en mycket central fråga för diskussionen om etnografins nya roll utanför akademien: ”how can ethnography be mobilized in different ways to affect and engage very different publics both within and beyond the university?” (*Ethnologia Scandinavica* 2015, s. 89). Man skulle kunna tänka sig att boken *Människan i vården* är ett bra svar på frågan, men O’Dell och Willims tar det ett steg längre genom att fråga sig hur denna omformning av etnografien från bl.a. långa fältarbeten till korta också påverkar dess faktiska metod. Kanske behöver vi utveckla nya epistemologiska resonemang om vilka kunskapsanspråk vi gör? Så använder de sig av metaforen ”looping” – som de hämtar från musikvärlden – och som hjälper oss att förstå att den korta etnografien bör kompletteras med andra materialkategorier för att få analytisk bäring. Det kan handla om att använda sig av ny teknologi i form av digitala kameror eller mobiltelefon med de många olika funktioner som de har. Men det kan också vara en fråga om

vad slutprodukten för det etnografiska arbetet ska vara. Den traditionella kanalen har varit texten eller seminariet på universitetet, men utanför dessa traditionella platser händer något annat med metoden. Det är inte nödvändigtvis så att texten är den bästa formen, utan snarare ska etnografien konkretiseras och presenteras i andra former. O’Dell och Willim argumenterar, med hjälp av inledningsvis citerade Tim Ingold, för att etnografien inte avslutas med den färdiga texten, utan snarare ska vi betrakta etnografien som en början på en större process, en process som är central för hur vi skapar kunskap om förändringar i t.ex. hälso- och sjukvården. Med utgångspunkt i detta resonemang vill jag mena att boken *Människan i vården* är en mycket bra början för att fundera och reflektera över etnografins utveckling och framtida potential i etnologin liksom i samhället i stort.

Kristofer Hansson, Lund

Per Hallén, Lill-Annè Aldman, Martin Fritz: *Krona eller Klave. Utvecklingen av kreditmarknaden i Göteborg under 1800-talet*. Universus Academic Press, Malmö 2015. 376 s., ill. ISBN 978-91-87439-16-2.

Att urbaniseringen tog ett rejält kliv under svenskt 1800-tal i takt med industrialiseringen behöver inte särskilt påtalas. För Göteborg, som här står i fokus, gäller att stadens folkmängd ökade från cirka 12 000 vid seklets början till 130 000 vid 1900-talets ingång. Det är en imponerande ökning men ändå inte i paritet med den raketfart med vilken Chicago växte, från knappt 200 personer som nyblivet administrativt centrum 1833 till 1,6 miljon vid sekelskiftet 1900. Även Göteborgs befolkningsexplosion inföll under 1800-talets senare hälft och hade redan vid dess mitt passerat Stockholm som centrum för utrikeshandeln. I den självbiografiska *Tjänstekvinnans son* kan stockholmaren August Strindberg vid besök i västkuststaden genom sitt alter ego Johan konstatera att huvudstaden trots kungaslott och ämbetsverk kommit på efterkäl-

ken. Hamnläget med direktkontakt till Atlanten var överlägset huvudstadens, beläget i en vik av den perifera Östersjön. Göteborgs kontaktnät var vidare och människorna liksom byggnaderna föreföll inte så specifikt svenska. Rörelserna ute i den stora världen avspeglades tydligare i dess tidningspress. Klart stod att Nordens mittpunkt förskjutits västerut. Till Strindbergs observationer kunde fogas att Göteborgs inhemska uppland vidgats genom den på privat initiativ tillkomna järnvägslinjen Göteborg–Dalarna–Gävle, som förband Bergslagen med Västkusten och hade eget ståtligt stationshus, ritat av Axel Kumlien.

Naturligtvis har Göteborgs utveckling under 1800-talet grundligt utforskats. Till en början rörde det sig om mer kuriosaartade översikter, kring makthavare och spektakulära händelser som stadsbränder, författade av Carl Fredberg och Hugo Fröding. Därefter har följt publikationer av alltmer vetenskaplig karaktär. I samband med 300-årsjubileet, då åtskilliga specialstudier gavs ut, höjdes ambitionsnivån. Professorn i ekonomisk historia Artur Attman beskrev i två band i samband med Göteborgs stadsfullmäktiges hundraårsjubileum, näringsliv och stadsutveckling liksom den politiska kraftmätningen. Hans lärjungar har gått vidare och kompletterat. Ett förträffligt trebandsverk utgavs år 1996 av Bertil Andersson, Martin Fritz och Kent Olsson. Genom att alla tre är ekonomhistoriker har det fått en viss slagsida. Företag och entreprenörskap analyseras grundligt, medan de kulturella aspekterna tillmätts ett njuiggare utrymme. Självfallet går det att kompensera detta genom att ta del av förtjänstfulla specialstudier kring arkitektur, konst- och musikliv, bl.a. i böcker av Martin Åberg, Claes Caldenby, Gunilla Linde Bjur och Anders Carlsson. Med hjälp av Gudrun Lönnroth går det att följa stadens bebyggelse på detaljplanet, hus för hus. Göteborg anklagades länge för sin krämarmentalitet, där ledande personer inom affärssfären hellre sände sina söner till det privata Handelsinstitutet än det anrika stiftsgymnasiet, där blivande präster inskolades i schartauansk anda. Samtidigt var Göteborg liberalernas stad, där arvet från

Peter Wieselgren, Sven Adolf Hedlund och Viktor Rydberg ömt vårdades. Det judiska inflytandet kunde också lyftas fram. Där kunde ekonomisk framgång och kulturintresse leva i lyckosam symbios.

Då en ny specialstudie med titeln *Krona eller Klave – utvecklingen av kreditmarknaden i Göteborg under 1800-talet* utkommit är det en fördjupning av det ekonomiska fältet. På ett förtjänstfullt sätt har den för all ekonomisk verksamhet centrala kreditgivningen kartlagts. Ämnet kan för den utanförstående tyckas begränsat, men är naturligtvis ytterst betydelsefullt då det gäller en snabbt växande handels- och industristad. Därtill har man ambitionen att revidera, delvis kullkasta hittillsvarande forskning. Bokens författare Per Hallén, Lili-Anné Aldman och Martin Fritz eftersträvar också att komma fram till nya egna resultat och slutsatser. Säkert kommer en interndebatt härom att initieras. Historiskt avstamp görs i Napoleons kontinentalblockad, som ju genom smuggling ledde till en boom för Göteborgs utrikeshandel. Avskaffandet av diskonterna 1818 medförde ett besvärligt avbräck, med brist på likvida medel och ett lavinartat antal konkurser. Som en följd härav grundades 1820 Göteborgs Sparbank, landets äldsta, väl utforskad av Ingemar Nygren, en av Attmans elever. Den 1864 som affärsbank etablerade Skandinaviska Banken hade länge sitt huvudkontor placerat i Göteborg. Dess förste ordförande var Oskar Ekman, Carnegiebrukets disponent, och som exekutiv ledare verkade Theodor Mannheimer, namn som varit dominerande inom Göteborgs företagavärld i generationer. Kreditgivningen har studerats utifrån principen om den fungerade enligt mer formella eller informella regler. Genom att utnyttja nytt arkivmaterial har de tre forskarna lyckats förmedla en mer nyanserad bild av kreditströmmarna. Bouppteckningar, där en gång etnologen Börje Hanssen var pionjär, har varit givande som källor. Genom att gå in på individnivå har intressanta detaljer kommit i dagen. Någon name-dropping utmärker annars inte boken, även om några minibiografier beretts plats. Arbetsfördelningen har varit den, att Martin Fritz åtagit sig beskrivningen av det mer regel-

rätta kreditväsendet, medan det fallit på Per Halléns lott att utreda de intrikata frågorna om revers eller bank. Han har också åtagit sig uppgiften att beskriva den centrala roll som stadsmäklaren spelade. Lili-Annè Aldman ger utifrån konkursmaterial en gedigen översikt av företagens kreditmarknad under hela 1800-talet. Generellt gäller att Göteborgs internationella karaktär successivt blir alltmer synligt i långivningen.

Det är viktigt att påpeka att under ifrågavarande period inte bara Göteborgs kreditvolym svällt utan att staden även ytmässigt expanderat. Bokens kartor och fototexter illustrerar väl att all kreditverksamhet länge var samlad innanför Vallgraven och Nordstaden. Det var en tid då Östra och Västra Hamngatan genomflöts av kanaler, utifrån den holländska karaktär med Amsterdam som mönster, som utmärkte stadskärnan. Ändå fanns här plats för ett artilleriregemente. Invid Stora hamnkanalen hade framgångsrika köpmän som Sahlgren och Chalmers byggt sina privatpalats. Senare huserade företagaren och politikern Olof Wijk i sin imponerande boning vid den ena ändan av samma kanal och den judiske affärsmannen och konstmeccenaten Pontus Fürstenberg vid den andra. I dessa kvarter var det som banker och försäkringsbolag successivt trängde sig in. Vid sidan om det officiella Stora torget med råd- och stadshus, Börsen och Fogelbergs kungastaty tillkom ett nytt kommersiellt torg med saluhall, småningom kompletterat med andra torgbildningar för grönsaks- och fiskhandeln. Till detta kom att raseringen av bastioner och fästningsvallar gav utrymme för anläggning av parker och alléer.

Stora arealer, framför allt västerut, knöts till

staden. Det gäller om det vildvuxna Majorna, inkorporerat 1868, med större invånarantal än flertalet svenska städer och där Göteborg vid Klippan nära nuvarande Älvsborgsbron länge haft sin uthamn. Förstäder som Haga och delar av Masthugget blev viktiga delar av staden, senare kompletterade med Annedal och Landala, områden med huvudsakligen arbetarbefolkning. De hade tidigare varit en del av den vidsträckta Örgryte socken, som omgav staden och inte bara åt öster, där det tog vid strax bortom Liseberg. Lundby på Hisingen, med sina tre storvarv, införlivades med Göteborg först under tidigt 1900-tal, Örgryte i sin helhet inte förrän 1922.

Krona eller klave får ses som en ambitiös fördjupningsstudie, till stort gagn för specialister. Inför Göteborgs instundande 400-årsjubileum 2021, där förberedelserna redan är i gång, väntar utmaningar av annat slag. Kanske frodas drömmen om att skriva en stadens totalhistoria på Annalesskolans manér, med alla aspekter beaktade i rätt proportioner. Vid 300-årsjubileet ändrades ju också stadsbilden rejält, med den framväxande monumentala Götaplatsen och nöjesfältet Liseberg, som trots att det inte var så tänkt med råge överlevde jubileumssommaren 1923. Inför det förestående jubileet vore kanske ett vidare grepp fruktbart med fokus på alla stadsbildningar under den dynamiska Gustav Adolf-eran. Varför inte ett jämförande perspektiv, inbegripande såväl Göteborg och Borås i söder som Sundsvall, Umeå, Piteå, Luleå och Torneå i norr, flera andra av de nuvarande finska städerna inte heller att förglömma?

Bert Mårald, Umeå